

Kryzys krymski oczami Ukraińców i Rosjan

Crimean Crisis through the Eyes of Ukrainians and Russians

Sergiusz Anoszko

anoszka@email.ua

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Wydział Teologiczny

Ur. 1986; doktorant w Katedrze Religiologii i Eku-
menizmu UKSW, współpracownik Wydziału Teo-
logicznego UKSW; prowadzi ćwiczenia z zakresu
Kościołów Wschodu i nowych ruchów religijnych;
obszar zainteresowań naukowych: historia i teoria
religii, nowe ruchy religijne, teologia religii, geopo-
lityka; autor kilkunastu publikacji.

WSTĘP

Przez ostatnie cztery dekady bezpieczeństwo na kontynencie euro-
pejskim zostało zakłócone zbrojną przemocą oraz konfliktami,
towarzyszącymi rozpadowi szeregu państw we wschodniej części
basenu Morza Śródziemnego, Bałkanów Zachodnich, a także na
terytorium byłego ZSRR. Pojawiły się nowe, niepodległe kraje, które
zostały uznane przez wspólnotę międzynarodową. Ale równocześnie
na mapie Europy zarysowały się *quasi*-państwa¹. Wszystkie napięcia
natury geopolitycznej w teorii stosunków międzynarodowych zaczęto
określać mianem konfliktów zamrożonych². Do takiej grupy konfliktów

¹ P. Kolstø, *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States*, „Journal of Peace Research”, vol. 43, nr 6, 2006, s. 726-733.

² F. Morar, *The Myth of “Frozen Conflicts”. Transcending Illusive Dilemmas*, „Per Concordiam. Journal of European Security and Defense Issues”, vol. 1, nr 2, 2010, s. 10-11.

naależy odnieść impas krymski³. Jego aktywna faza rozpoczęła się w 2014 roku, ale korzeniami sięga przynajmniej o kilkadziesiąt (jeśli nie kilkaset) lat wcześniej, bowiem była to już czwarta z kolei aneksja Krymu w historii Rosji⁴.

Druga rocznica wydarzeń na tzw. Euromajdanie oraz okres, który nastąpił po oderwaniu Półwyspu Krymskiego, zmusiły ukraińskie społeczeństwo do zastanowienia się nad tym, co zostało przez te lata osiągnięte, a co jeszcze pozostaje do uzyskania na krętej ścieżce, wiodącej do wolności i demokracji. Zwycięstwo „rewolucji honoru”⁵ stanowiło spełnienie marzeń i aspiracji znacznej części obywateli Ukrainy, sugerowało bowiem przyszłe uzdrowienie sytuacji.

Polityka etniczna dawnego Związku Radzieckiego, skierowana głównie na stworzenie nowej wspólnoty „narodu radzieckiego”, osłabiła poczucie tożsamości i odrębności obywateli byłych republik ZSRR. Podobne zjawisko można zauważyć na terenie Ukrainy, gdzie przeprowadzano skuteczną politykę zmiany tożsamości miejscowych ludzi, jak życzył sobie tego Kreml⁶. Cechą charakterystyczną obywateli tego młodego państwa były dezorientacja oraz brak konkretnych zapartywań światopoglądowych⁷.

Wraz z odejściem Wiktora Janukowycza ze stanowiska prezydenta Ukrainy odżyły dawne i ostre zarazem podziały. Starcia w Kijowie w początkowej fazie miały znamiona apolityczności oraz obywatelskości⁸. J. Hrycak, znany ukraiński historyk, na początku 2014 roku mówił w jednym z wywiadów o zrodzeniu się nowej tożsamości. Będzie to, stwierdzał, „Ukraina kijowska”, bez dychotomii na

³ Warto wskazać, iż konflikt na Krymie na początku lat 90. nie może zostać określony jako zamrożony, ponieważ ruch separatystyczny był osłabiony w wyniku działalności służb specjalnych, a obojętność wewnętrzna wraz z mocnymi podziałami w obrębie ruchu separatystycznego uniemożliwiała dalszy rozwój sytuacji. T. Kuzio, *Strident, Ambiguous and Duplicious: Ukraine and the 2008 Russia-Georgia War*, „Demokratizatsiya. The Journal of Post-Soviet Democratization”, nr 17, 2009, s. 356.

⁴ А. Гольц, *Четвёртое взятие Крыма*, „Pro et Contra”, nr 3-4, 2014, s. 45.

⁵ Т. Ковтунович, Т. Привалко, *Майдан від першої особи. 45 історій Революції гідності*, Київ 2015, s. 58.

⁶ A. Jakubowski, *Struktura etniczna współczesnej Ukrainy*, „Facta Simonidis”, nr 1, 2008, s. 102.

⁷ M. Riabczuk, *Dwie Ukrainy*, Wrocław 2004, s. 23; W. Baluk, *Koncepcje polityki narodowościowej Ukrainy: tradycje i współczesność*, Wrocław 2002, s. 245.

⁸ W. Konończuk, T.A. Olszański, *Co Majdan mówi o Ukrainie? Diagnozy i perspektywy ukraińskiej polityki*, „Komentarze OSW”, nr 125, 2014, s. 1.

wschodnią i zachodnią, do której wszyscy są przyzwyczajeni od lat, będzie to „trzecia Ukraina”⁹.

Cieniem na bezpieczeństwie kraju położył się nierozwiązany geopolityczny konflikt, pomijany w dyskusjach od niemal 20 lat: czy integrować się z Rosją, czy też zbliżyć się do Zachodu? Gdy władze centralne w Kijowie podejmowały próby odpowiedzi na to pytanie, niektóre części kraju postanowiły pójść własną drogą¹⁰. To wtedy padły słowa W. Putina: „Zmuszeni jesteśmy rozpocząć prace nad przywróceniem Krymu na łono ojczyzny”¹¹. Głównym motywem i hasłem, usprawiedliwiającym postępowanie władz rosyjskich w marcu 2014 roku, była idea powrotu Krymu, „bezprawnie odłączonego” od Rosji (RFSRR) w 1954 roku. Aby zrozumieć wszystkie zawilości wokół wspomnianego terytorium, należy przyjrzeć się bliżej przede wszystkim historycznym źródłom problemów Autonomicznej Republiki Krymu (ARK) w dwubiegunowych stosunkach rosyjsko-ukraińskich.

1. Krym w ujęciu geopolitycznym: historyczna propedeutyka zagadnienia

1.1. Tauryda na przestrzeni dziejów

Krym jest położony na południowych obrzeżach byłego Imperium Radzieckiego. Właśnie dlatego konflikt sprzed kilku ostatnich lat, toczący się wokół Taurydy, jak nazywał się ten teren w starożytności i średniowieczu¹², ma wiele cech wspólnych z tymi z przeszłości. Od czasów starożytnych Krym znajdował się pod panowaniem Greków, Bułgarów, Gotów, Hunów, Rusi, Bizancjum, Wenecji, Genui, Kipczaków, ordy mongolskiej¹³. Przez ostatnie dwa stulecia stał się strefą rosyjskiego oraz radzieckiego zainteresowania, natomiast w okresie poprzedzającym dominację rosyjską miał istotne znaczenie dla sułtanów Wielkiej Porty, będąc aż do 1791 roku wasalem Turcji¹⁴. Dopiero

⁹ T. Horbowski, P. Kosiewski, *Ukraina to codzienne doświadczenie*, „Znak”, nr 705, 2014, s. 60-61.

¹⁰ T. Ołowski, *Konflikt na Ukrainie – aspekty geopolityczne*, „FAE Policy Paper”, nr 4, 2014, s. 2.

¹¹ A. Lomanowski, *Braterska pomoc: jak Putin zaatakował Krym*, „Rzeczpospolita”, 10.03.2015 [on-line], [https:// archiwum rp pl /artykul /1270580-Braterska-pomoc-jak-Putin-zaatakowal-Krym.html](https://archiwum rp pl /artykul /1270580-Braterska-pomoc-jak-Putin-zaatakowal-Krym.html) [dostęp: 15.02.2016].

¹² A.P. Андреев, *История Крыма*, Москва 2002, s. 5.

¹³ Є. Чернухін і in., *Кризь віки*, [w:] В.А. Смолій (red.), *Крим: шлях кризь віки. Історія у запитаннях і відповідях*, Київ 2014, s. 91-110.

¹⁴ J. Felsztiński, M. Stanczew, *Trzecia wojna światowa? Bitwa o Ukrainę*, Poznań

po serii kilku zwycięstw armii carskiej w XVIII i XIX wieku Krym uległ ekspansji Rosji¹⁵ – półwysep na długo wszedł w obszar zainteresowań Petersburga i Moskwy. Krym stał się integralną częścią obwodu taurydzkiego, a od 1802 roku guberni taurydzkiej¹⁶.

Zgodnie z powszechnym spisem ludności Krym w 1897 roku zamieszkiwało 42,2% ludności ukraińskiej oraz około 13% Tatarów krymskich¹⁷. Jesienią 1921 roku półwysep stał się częścią Rosji radzieckiej, a rok później został inkorporowany do ZSRR. Na mocy dekretu Rady Najwyższej ZSRR w 1954 roku Krym jako „dar przyjaźni” został przyłączony do Ukrainy: obchodzono wtedy 300. rocznicę zawarcia ugody perejaślowskiej¹⁸. Według ówczesnych warunków prawnych akt ten był nielegalny, ponieważ łamał konstytucję radziecką¹⁹. Natomiast wcześniejsza akcja deportacyjna NKWD blisko 200 000 Tatarów krymskich, którzy jakoby współpracowali z nazistami w okresie okupacyjnym, miała „uporządkować” bilans etniczny na Krymie²⁰. Należy pamiętać, że przymusowa depopulacja Krymu zaczęła się jeszcze w 1941 roku, kiedy to do opuszczenia półwyspu zmuszono Niemców; po wojnie podobny los podzielili Romowie, Turcy, Ormianie, Grecy, Bułgarzy²¹.

Obchody rocznicy wydarzeń z 1654 roku miały podkreślić – jak pisała wówczas prasa radziecka – wzajemną bliskość „narodów dwóch

2015, s. 276.

¹⁵ K. Pietkiewicz, *Historia Państwa Rosyjskiego*, [w:] A. Mironowicz (red.), *Wprowadzenie do Studiów Wschodnioeuropejskich*, t. 3, Rosja, Lublin 2013, s. 22.

¹⁶ Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea, *Regional Profile the Autonomous Republic of Crimea*, Symferopol 2013, s. 6.

¹⁷ N. Gergało, P. Frankowski, *Bezpieczeństwo regionalne, konflikty i współpraca międzynarodowa w regionie*, [w:] W. Paruch (red.), *Wprowadzenie do Studiów Wschodnioeuropejskich*, t. 2, Ukraina i Białoruś: przeszłość i współczesność ziem między Rzeczpospolitą a Rosją, Lublin 2013, s. 346.

¹⁸ Ю.О. Николаєць, *Святкування 300 річчя „возз'єднання” України з Росією як прояв національної політики в СРСР*, „Наука. Релігія. Суспільство”, nr 4, 2010, s. 16-19.

¹⁹ A. Bebler, *Freezing a Conflict: The Russian-Ukrainian Struggle over Crimea*, „Israel Journal of Foreign Affairs”, vol. 8, nr 3, 2014, s. 65.

²⁰ B.G. Williams, *The Hidden Ethnic Cleansing of Muslims in Soviet Union: The Exile and Repatriation of the Crimean Tatars*, „Journal of Contemporary History”, vol. 37, nr 3, 2002, s. 334-335.

²¹ *Взгляд в былое. Крым: хронология исторических событий*, [w:] С.А. Ветчинников (red.), *Орловский Военный Вестник: спецвыпуск „Крым в истории России”*, Орёл 2014, s. 6; B. Wroniszewska, *Autonomiczna Republika Krymu: rogoranicze ukraińsko-rosyjskie*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies”, t. 2, nr 1, 2014, s. 104.

bratnich państw”²². Ale to akurat wówczas rodził się konflikt, który doprowadził do tragedii w XXI wieku.

1.2. Demontaż ZSRR i losy Półwyspu Krymskiego

W momencie demontażu systemu komunistycznego ARK zamieszkiwało 2,5 miliona osób, 64% ludności utożsamiało się z kulturą i tradycją rosyjską, 23% uważało się za Ukraińców, a zaledwie 10-13% reprezentowało naród tatarski²³. ARK stanowiło terytorium, na którym różnica pomiędzy desygnatami „Rosjanin” i „Russkij” była znikoma²⁴. Sytuację potęgowało również to, że wśród samych Ukraińców występował wysoki czynnik świadomościowej przynależności do rosyjskiej tradycji kulturowej – prawie co czwarta osoba utożsamiała się ze spuścizną radziecką²⁵. W literaturze można spotkać termin „Ukrainorusy”, którym określano zwykle warstwy społeczne nazywane „ludźmi sowieckimi”²⁶.

Po upadku ZSRR odrodzenie napięć między dwoma niepodległymi państwami – Rosją i Ukrainą, spowodowały odmienna pozycja co do statusu Krymu i Floty Czarnomorskiej z bazą w Sewastopolu, a także sytuacja wojskowych, którzy stacjonowali na Ukrainie²⁷.

Poczynając od 1991 roku Moskwa nieoficjalnie wspierała i patronowała działalności separatystów na półwyspie, utrzymując tam pokaźny kontyngent własnej służby cywilnej (FSB, dawniej KGB)²⁸ oraz wywiadu wojskowego (GRU). W debacie politycznej powróciła kwestia legalności przekazania Krymu. Parlament Rosji w maju 1992 roku przegłosował nawet rezolucję na temat dokumentu sprzed 40 lat: decyzja Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z 19 lutego 1954 roku

²² Я. Эльфонд, 300-летие воссоединения Украины с Россией, „Сталинец”, 16 января 1954 г.

²³ K. Korostelina, *Crimean Tatars from Mass Deportation to Hardships in Occupied Crimea*, „Genocide Studies and Prevention: An International Journal”, vol. 9, nr 1, 2015, s. 34.

²⁴ A. de Lazari, *Rosyjskie postrzeganie świata*, [w:] A. Mironowicz (red.), *Wprowadzenie do Studiów Wschodnioeuropejskich*, t. 3, dz. cyt., s. 187.

²⁵ Б.А. Короленко, *Крым як місце пам'яті*, „Національна та історична пам'ять”, nr 6, 2013, s. 93.

²⁶ M. Szumilo, „Pomarańczowa rewolucja” na Ukrainie w kontekście historyczno-kulturowym, „Konteksty Społeczne”, t. 1, nr 1, 2013, s. 36.

²⁷ D.B. Sezer, *Balance of Power in the Black Sea in the Post-Cold War Era: Russia, Turkey, and Ukraine*, [w:] M. Drohobycky (red.), *Crimea: Dynamics, Challenges, and Prospects*, Lanham 1995, s. 166.

²⁸ J. Felsztiński, M. Stanczew, *Trzecia wojna światowa?...*, dz. cyt., s. 272.

o przekazaniu obwodu krymskiego na rzecz USRR nie miała mocy prawnej – czytamy w postanowieniu Dumy²⁹.

Rosja nie poprzestała jedynie na deklaracjach o charakterze historycznym: 380-tysięczny Sewastopol otrzymał status miasta rosyjskiego w granicach administracyjnych i terytorialnych z grudnia 1991 roku, a rząd Rosji miał za zadanie wypracować odpowiedni program³⁰. Decyzja rosyjskiej legislatury łamała ustalone porozumienia rosyjsko-ukraińskie, podpisane w Kijowie w listopadzie 1990 roku, kiedy to „Wysokie Układające się Strony zobowiązały się do poszanowania wzajemnej integralności terytorialnej w obecnie istniejących granicach”³¹.

Władze Ukrainy tuż po lutowym referendum z 1991 roku³² proklamowały, że Krym, w granicach niezależnej Ukrainy, ponownie otrzymuje status republiki autonomicznej (w 1945 roku tuż po wojnie republika utraciła ten status)³³. Konsultacje z władzami półwyspu odnośnie do pozostania bądź ponownego przyłączenia do Federacji Rosyjskiej nie były prowadzone³⁴. Tak więc Krym przekazano Ukrainie przynajmniej trzy razy: w 1954, 1990 i 1991 roku. Warto odnotować, że już w styczniu 1992 roku Borys Jelcyn stwierdził, iż Flota Czarnomorska, stacjonująca w Sewastopolu, należy i będzie należała do Rosji³⁵.

W sporze ukraińsko-rosyjskim oraz ukraińsko-krymskim istotną rolę odgrywała mniejszość tatarska, reprezentowana dotąd w Medżlisie, organie ustawodawczym (na czele z Mustafą Dżemilowym), utworzonym przez tzw. Kurułtaj – zwołane w 1991 roku

²⁹ M. Olchawa, *Imperialna rozgrywka. Ukraina w geopolitycznej strategii Stanów Zjednoczonych*, Kraków 2009, s. 136.

³⁰ Security Council, *Letter Dated July 16, 1993 from the Permanent Representative of Ukraine of the United Nations Addressed to the President of the Security Council*, U.N. Doc. S/26100, July 20, 1993.

³¹ R. Geiß, *Russia's Annexation of Crimea: The Mills of International Law Grind Slowly but They Do Grind*, „International Law Studies”, vol. 91, nr 425, 2015, s. 428.

³² Е.Б. Шиховцев, *Танцы втроём: 1990-2014*, „Деловое обозрение”, 28.06.2014, s. 4.

³³ Взгляд в былое. Крым..., dz. cyt., s. 6.

³⁴ A. Bebler, *The Russian-Ukrainian Conflict Over Crimea*, „Teorija in Praksa”, nr 1-2, 2015, s. 202.

³⁵ М. Мруз, *Статус Крыма в украинско-российских отношениях в XX и в начале XXI века*, [w:] А.В. Русакович (red.), *Проблемы внешней политики и безопасности: Беларусь — Польша: история и перспективы сотрудничества*, Минск 2009, s. 47.

ogólne zgromadzenie Tatarów³⁶. W grudniu 1991 roku Medžlis wysunął własny projekt konstytucji, w której Tatarzy, Karaimi oraz Kipczacy zostali potraktowani jako jeden naród Krymu³⁷. Jeszcze w styczniu 1991 roku władze obwodu krymskiego przeprowadziły referendum, według którego 93% mieszkańców opowiedziało się za utworzeniem Krymskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej w składzie ZSRR, czyli faktycznie za wyjściem z Ukrainy³⁸. Władze w Kijowie odpowiedziały na to proklamacją Krymskiej Autonomicznej SRR, lecz w składzie Ukrainy.

W dniu 26 lutego 1992 roku, po referendum niepodległościowym, bez zgody władz w Kijowie Rada Wyższa półwyspu zmieniła jego oficjalną nazwę: region ten został nazwany Republiką Krymu, a w maju tegoż roku parlament krymski proklamował niepodległość i przyjął konstytucję³⁹ (językiem urzędowym został język rosyjski). Po niespełna dwóch tygodniach Rada Ukrainy uchylila te postanowienia wraz z roszczeniami do niepodległości, zgadzając się jedynie na status autonomiczny. Krym nie zrezygnował ze swoich dążeń: w październiku 1993 roku tamtejszy parlament powołał stanowisko prezydenta Krymu, gwarantując Tatarom stałą reprezentację w konsultatywnej Radzie Czternastu.

1.3. Relacje Krym-Kijów: próba kompromisu

W styczniu 1994 roku na Krymie odbyły się pierwsze wybory prezydenckie. Ich zwycięzcą został Jurij Mieszkow⁴⁰, polityk o prorosyjskich poglądach (większość deputowanych w Radzie Najwyższej stanowili wówczas politycy bloku Rosja⁴¹). W marcu 1995 roku

³⁶ Я. Верменич, *Які наслідки мало створення кримської автономії у складі України?*, [w:] В.А. Смолій (red.), *Крим: шлях крізь віки. Історія у запитаннях і відповідях*, Київ 2014, s. 380.

³⁷ B. Wroniszewska, *Autonomiczna Republika Krymu...*, art. cyt., s. 106.

³⁸ E. Mironowicz, *Rosja – Ukraina. 25 lat między „ograniczoną współpracą a ograniczoną konfrontacją”*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, vol. 49, nr 2, 2014, s. 204.

³⁹ A. Bebler, *Crimea and the Russian-Ukrainian Conflict*, „Romanian Journal of European Affairs”, vol. 15, nr 1, 2015, s. 39.

⁴⁰ А.Р. Люсьй, *Крым Новорусский. Новые политические редакции мифа и текста с точки зрения геополитических рисков*, „Развитие и экономика”, nr 11, 2014, s. 160.

⁴¹ А.Ю. Полунов, *Общественные организации русского Крыма: политическая деятельность, стратегии взаимоотношений с властью*, „Государственное управление. Электронный вестник”, nr 21, 2009, s. 2.

ukraiński parlament uchylił nową konstytucję Krymu, w wyniku czego zlikwidowano urząd prezydencki wraz z administracją⁴². Pozbawiony posady J. Mieszkow wyjechał do Rosji⁴³.

Po tych wydarzeniach prorosyjsko zorientowane organizacje i partie (nie bez udziału służb specjalnych Ukrainy⁴⁴) skierowały swoją aktywność bardziej w stronę społeczną aniżeli polityczną. Na pierwszy plan wysunięto kwestie dotyczące języka, kultury, świadomości historycznej, religii, relacji z „ojczyzną”. „Macierz”, która w połowie 90. lat ubiegłego stulecia przeżywała kryzys związany z zagrożeniem powrotu komunistów na Kreml⁴⁵, starała się przynajmniej deklaratywnie pamiętać o „swojej ziemi” – w 1996 roku Duma ogłosiła, że Sewastopol nadal jest rosyjskim miastem (334 głosy za i tylko 1 przeciw)⁴⁶. W międzyczasie Krym otrzymał kolejną konstytucję.

Dopiero po długich negocjacjach udało się osiągnąć kompromis, potwierdzający *status quo* półwyspu: w dniach 28-31 maja 1997 roku, podczas pierwszej wizyty prezydenta B. Jelcyna na Ukrainie, strony podpisały traktat o przyjaźni, współpracy i partnerstwie⁴⁷. W punkcie 2. Rosja i Ukraina zgodziły się na poszanowanie integralności terytorialnej oraz stwierdzały nienaruszalność istniejących granic⁴⁸. Rosja otrzymywała prawo dzierżawy terenu, w tym najważniejszych obiektów infrastruktury przez kolejne 20 lat oraz prawo do bazy morskiej w Sewastopolu⁴⁹, pod jej kontrolę przechodziło także 80% statków⁵⁰. Co ciekawe, w 1997 roku bliski kręgom na Kremlu technolog polityczny Siergiej Karaganow dopuszczał, iż w przyszłości będzie możliwy rozpad Ukrainy wraz z absorbcją przez Rosję jej niektórych byłych części⁵¹.

W 1998 roku Rada Ukrainy uchwaliła kolejną konstytucję półwyspu, który znów był określany Republiką Autonomiczną.

⁴² M. Мруз, Статус Крыма..., art. cyt., s. 50.

⁴³ Е.Б. Шиховцев, Танцы втроём..., art. cyt.

⁴⁴ T. Kuzio, *Strident, Ambiguous and Duplicitous...*, art. cyt., s. 357.

⁴⁵ Д. Сельдер, С. Топорков, *Президентские выборы в России (1991-2008 гг.): „тамбовский случай”*, „Российское электоральное обозрение”, nr 1, 2008, 45-46.

⁴⁶ M. Olchawa, *Imperialna rozgrywka...*, dz. cyt., s. 140.

⁴⁷ A. Szeptycki, *Ukraina wobec Rosji: studium zależności*, Warszawa 2013, s. 247.

⁴⁸ R. Geiß, *Russia's Annexation of Crimea...*, art. cyt., s. 429.

⁴⁹ N. Gergało, P. Frankowski, *Bezpieczeństwo regionalne...*, art. cyt., s. 346.

⁵⁰ C. Marxsen, *The Crimea Crisis: An International Law Perspective*, „Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht”, nr 74, 2014, s. 371.

⁵¹ A. Bebler, *The Russian-Ukrainian Conflict...*, art. cyt., s. 203.

Ten akt nie rozwiązał, lecz zakonserwował toczący się od lat konflikt⁵². Pomarańczowa rewolucja stała się kolejnym elementem zaostrzenia sporu, spowodowawszy wzrost napięć i nieprzyjaźni⁵³. Były doradca prezydenta W. Putina A. Iljarionow w wywiadzie zauważył, że już wtedy szykowano się do aneksji Krymu, lecz realizację tej akcji uniemożliwił brak należytego przygotowania⁵⁴.

1.4. Zaostrzenie sytuacji

Geopolityczny obraz świata i regionu zmienił się w sierpniu 2008 roku po krótkiej wojnie z Gruzją⁵⁵. To prawdopodobnie wówczas mogła zapaść decyzja o przygotowaniu włączenia Krymu do Rosji. Co ciekawe, cztery miesiące wcześniej w Bukareszcie na szczycie NATO dyskutowano o ewentualnym przyłączeniu do Sojuszu zarówno Gruzji, jak i Ukrainy⁵⁶. Media europejskie zastanawiały się nad pytaniem: czy Krym stanie się następnym celem rosyjskiej ekspansji⁵⁷?

Rok 2010 był kolejnym etapem walki o władzę – na Ukrainie odbywały się wybory prezydenckie. Ze słów doradcy Putina wynikało, że Kreml w razie niepowodzenia (byłby to sukces Julii Tymoszenko) miał przygotowany plan aneksji. Ale przewagą blisko 20% głosów prezydentem został Wiktor Janukowycz⁵⁸, co czasowo wstrzymało

⁵² Е.А. Корнеева, *Факторы и динамика развития современного этнополитического конфликта в Автономной Республике Крым*, „Современные проблемы науки и образования”, nr 3, 2014, s. 63.

⁵³ Е.Л. Муренко, А.М. Горяева, *Украина: в поисках себя*, [w:] А.Г. Романовский, Ю.И. Панфилов (red.), *Переяславская рада: её историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации: сб. науч. тр.: по матер. VI Междунар. науч.-практ. конференции, 15-16 декабря 2011 г.*, Харьков 2012, s. 487.

⁵⁴ А. Дехтяренко, *У Кремля было три попытки захватить Крым – экс-советник Путина Андрей Илларионов. Об аннексии Крыма и том, как Путин контролировал Януковича*, „Апостроф”, 29 января 2016 [on-line], <https://apostrophe.ua/article/politics/2016-01-29/u-kremlya-byilo-tri-popyitki-zahvatit-kryim---eks-sovetnik-putina-andrey-illariонов/3063> [dostęp: 5.02.2016].

⁵⁵ T. Kuzio, *Strident, Ambiguous and Duplicitous...*, art. cyt., s. 351.

⁵⁶ J. Smith, *The NATO-Russia Relationship: Defining Moment or Déjà Vu?*, Washington 2008, s. 11.

⁵⁷ *Аналіз матеріалів німецької, української та російської преси про Крим після грузинської війни*, [w:] Ю. Роте (red.), *Крим після грузинської війни – чи стане історія зброєю?*, Київ 2009, s. 6.

⁵⁸ K. Kozłowski, *Wpływ pomarańczowej rewolucji na ukraiński system polityczny*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prace”, nr 2, 2011, s. 222.

plany inwazyjne⁵⁹. Okres stacjonowania wojsk rosyjskich, przewidywany umową bilateralną z 1997 roku, dobiegał końca w 2017 roku. Rząd ukraiński poważnie zastanawiał się nad tym, w jaki sposób można byłoby usunąć obcych żołnierzy, słusznie rozumując, że Rosjanie nie opuszczą dobrowolnie swoich baz, gdyż flota jest symbolem i podstawą ich obecności na Krymie⁶⁰.

21 kwietnia 2010 roku w Charkowie prezydenci Ukrainy i Rosji podpisali porozumienie przedłużające okres stacjonowania rosyjskiej floty oraz korzystania z baz w Sewastopolu na kolejne 25 lat, czyli do 2042 roku (z możliwą prolongatą na kolejne 5 lat⁶¹). W zamian Kijów uzyskał obniżki cen gazu⁶², transportowanego z Rosji do celów przemysłowych⁶³.

Porozumienia charkowskie wywołały oburzenie w szeregach opozycji. Mówiono wówczas, że dokument ten został podpisany, a później uchwalony przez „Radę” (tzn. Parlament Ukrainy) z naruszeniem konstytucji Ukrainy⁶⁴ (art. 17 zakazuje rozmieszczania obcych baz wojskowych na jej terytorium⁶⁵). Ponadto prezydent Janukowycz był oskarżany o sprzedaż interesów narodowych, a w samym parlamencie doszło do poważnych starć posłów⁶⁶. Dla Kijowa była to umowa o charakterze krótkoterminowym, pozwalająca poprawić sytuację gospodarczą kraju, jak również uzyskać korzyści finansowe na płaszczyźnie kontaktów biznesowych. Z kolei w ukraińskim społeczeństwie nadal żywe było przekonanie, że dopóki flota Federacji Rosyjskiej stacjonuje na Krymie, Moskwa nie będzie upominała się o przynależność półwyspu.

Dyplomacja rosyjska bezsprzecznie osiągnęła sukces, podpisując powyższą ugodę. Na przykład w wypadku wzrostu napięcia wokół leżących w tej strefie złóż ropy flota mogła odegrać znaczną rolę. Obecność rosyjskich okrętów na Morzu Czarnym odbudowywała

⁵⁹ A. Bebler, *Freezing a Conflict...*, art. cyt., s. 65.

⁶⁰ M. Orzechowski, *Stosunki rosyjsko-ukraińskie w świetle politologicznej analizy decyzyjnej*, [w:] L. Hurska-Kowalczyk (red.), *Dylematy rozwoju Ukrainy*, Szczecin 2011, s. 237.

⁶¹ A. Szeptycki, *Ukraina wobec Rosji...*, dz. cyt., s. 231-241.

⁶² J. Ćwiek-Karpowicz, *Rosyjsko-ukraińskie porozumienia w sprawie stacjonowania Floty Czarnomorskiej oraz preferencyjnych cen gazu*, „Biuletyn PISM”, nr 63, 2010.

⁶³ O. Voytyuk, *Rosyjsko-ukraińskie porozumienia w Charkowie oraz ich konsekwencje dla bezpieczeństwa narodowego Ukrainy*, „Disputatio”, t. 12, nr 1-2, 2011, s. 178.

⁶⁴ Д. Гудима, *Чому підписання „харківського договору“ є незаконним*, „Український журнал”, nr 6, 2010, s. 21.

⁶⁵ *Konstytucja Ukrainy*, Warszawa 2014, art. 17.

⁶⁶ N. Gergało, P. Frankowski, *Bezpieczeństwo regionalne...*, art. cyt., s. 347.

wpływy Kremla także w regionie Bliskiego Wschodu. Nie było to bez znaczenia, jeśli wziąć pod uwagę konflikt syryjski, w którym Rosja bierze/brała udział⁶⁷. Oczywiście, obecność na półwyspie pozwalała Rosji na demonstrację siły, kontrolę nie tylko terenu Krymu, lecz całej Ukrainy; ponadto została zahamowana integracja Ukrainy ze strukturami europejskimi i euroatlantyckimi⁶⁸. Rosyjska strategia permanentnej obecności na Krymie uniemożliwiała również stronie ukraińskiej przeprowadzenie koniecznej delimitacji i demarkacji granic⁶⁹.

2. Wydarzenia na Krymie w 2014 roku: przebieg, konsekwencje, oceny

Katalizatorem obecnie trwającego konfliktu na linii Kijów-Moskwa stały się protesty na Majdanie w Kijowie, będące reakcją na powstrzymywanie się prezydenta Janukowycza od podpisania umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską⁷⁰, co zresztą poparła Rada Najwyższa Krymu, apelując do ludności półwyspu o „umacnianie więzi z Rosją”⁷¹. Tymczasem na Krymie tzw. Sewastopolska Rada Koordynacyjna zaczęła wzywać do utworzenia federacyjnego państwa Małorosja, które politycznie orientowałoby się na Rosję.

Sytuacja niespodziewanie zmieniła się po 22 lutego 2014 roku, kiedy to W. Janukowycz wraz z grupą wysokich oficjeli i urzędników (*nota bene* ściśle związanych z rosyjskimi służbami bezpieczeństwa) nie bez pomocy Moskwy uciekł z Ukrainy (minister obrony P. Lebediew od razu udał się na Krym i schronił się w rosyjskiej bazie)⁷², obawiając się zapewne o swoje życie. Chyba właśnie dlatego akcja, która rozpoczęła się 28 lutego 2014 roku, była dobrze zorganizowanym przedsięwzięciem wojskowym (niekoniecznie politycznym)⁷³.

⁶⁷ I. Zvyagelskaya, *Russia's Strikes in Syria: New Risks or a Window of Opportunity?*, [w:] P. Mohseni (red.), *Disrupting the Chessboard: Perspectives on the Russian Intervention in Syria*, Cambridge 2015, s. 31.

⁶⁸ O. Воутчук, *Rosyjsko-ukraińskie porozumienia...*, art. cyt., s. 184-186, 191.

⁶⁹ К. Шинкарук, *Україна – Росія: сценарії розвитку відносин до 2020 року*, Київ б.р.в., s. 8.

⁷⁰ *Революція гідності та агресія Росії проти України: науково-методичні матеріали*, Київ 2015, s. 6.

⁷¹ J. Felsztiński, M. Stanczew, *Trzecia wojna światowa?...*, dz. cyt., s. 272.

⁷² A. Łomanowski, *Braterska pomoc...*, art. cyt.

⁷³ A. Bebler, *Freezing a Conflict...*, art. cyt., s. 65.

2.1. Inwazja rosyjska i secesja na Krymie

23 lutego na wezwanie liderów partii Russkij Blok zaczęło się formowanie tzw. sił samoobrony⁷⁴. Natomiast za datę rozpoczęcia konfliktu można uznać 26 lutego, kiedy przed budynkiem parlamentu w Symferopolu rozpoczęły się starcia prorosyjskich i tatarskich protestujących. Następnego dnia rano zamaskowane, uzbrojone osoby zajęły budynki rządowe, w tym siedzibę sądu i Rady Najwyższej⁷⁵. Aneksja rozpoczęła się i przebiegała dość sprawnie: wojsko rosyjskie, wspierane przez uzbrojone siły tzw. samoobrony, szybko zajęło strategicznie ważny Przesmyk Perekopski, blokując tym samym ziemie ARK oraz odcinając wszelkie połączenia z resztą Ukrainy. Natychmiast zostały przejęte porty, lotniska, stacje radiowe i telewizyjne, zablokowano instalacje ukraińskiej armii i marynarki, bezprawnie wywłaszczono praktycznie cały zapas ukraińskiej broni wraz z amunicją⁷⁶. Krymska operacja z 2014 roku w niektórych przynajmniej aspektach przypominała okupację Austrii w 1938 roku, działania ZSRR w państwach bałtyckich w 1940 roku oraz w Czechosłowacji w 1968 roku.

Aby ukryć tożsamość narodową sił inwazyjnych, Moskwa skutecznie wykorzystywała taktykę wojny hybrydowej: zamaskowane „zielone ludziki”⁷⁷, będące zarazem regularną piechotą i policją antyterrorystyczną, bez widocznych insygniów lub emblematów na mundurach, często pojawiały się w różnych momentach przeprowadzanej akcji, korzystając przy tym z profesjonalnego sprzętu rosyjskiego, np. pojazdów wojskowych (Putin stwierdzał, że to wszystko można było wtedy kupić „tuż za rogiem”⁷⁸). Wedle władz w Kijowie byli to zwykli interwenci, a w prasie rosyjskiej nazywano ich eufemistycznie uprzejmymi ludźmi⁷⁹.

Łatwy sukces trzytygodniowej kampanii aneksyjnej można wytłumaczyć trzema czynnikami. Po pierwsze, rosyjscy marynarze już przed rozpoczęciem inwazji legalnie stacjonowali na Krymie,

⁷⁴ А.Б. Широкоград, „Непотопляемый авианосец” Крым. 1945-2014, Москва 2014, s. 344.

⁷⁵ A. Bebler, *The Russian-Ukrainian Conflict...*, art. cyt., s. 203-204.

⁷⁶ А. Клименко, *Порушення прав людини в окупованому Росією Криму*, Washington 2015, s. 5.

⁷⁷ Określenie rzekomo pochodzi z wypowiedzi byłego ministra obrony Rosji Anatola Sierdiukowa.

⁷⁸ А. Гольц, *Четвёртое взятие Крыма...*, art. cyt., s. 46.

⁷⁹ К.О. Телин, *Крым и Юпитер. О „быках” в мировой политике*, „Россия в глобальной политике”, t. 12, nr 2, 2014, s. 27.

więc mogli zorientować się w sytuacji z dużym wyprzedzeniem (choć władze rosyjskie mówiły, że jednostki wojskowe, które przejęły władzę, należały do miejscowej samoobrony⁸⁰). Krótkie dystanse do najważniejszych strategicznych miejsc na półwyspie umożliwiły błyskawiczne dostarczenie wojsk drogą powietrzną do zidentyfikowanych celów. Po trzecie, z Kijowa szły rozkazy do ukraińskich wojskowych, by nie okazywać sprzeciwu i poddać się; to właśnie dlatego niektórzy z 20 000 żołnierzy ukraińskich skapitulowali bez oddania strzału. Flota ukraińska nie podejmowała prób odpłynięcia do innych portów (od 3 do 25 marca trwała blokada na morzu, uniemożliwiająca opuszczenie portów)⁸¹, a większość marynarki wojennej została zajęta przez Rosjan (jedynie kilka sprawnych samolotów uniknęło podobnego losu).

Personel krymskich służb specjalnych albo wcale nie podejmował działań, albo, co gorsza, współpracował z rosyjskimi siłami specjalnymi lub separatystami, przechodząc na stronę nieprzyjaciela⁸². Mimo że Rosjanie *de facto* zajęli Krym, nie mogli ustanawiać okupacyjnego reżimu wojskowego, bowiem prawo międzynarodowe zabrania tego władzy okupacyjnej⁸³.

Pośpiesznie ogłoszone (początkowo na 25 maja) referendum w sprawie przyłączenia ARK do Federacji Rosyjskiej odbyło się w dniu 16 marca w warunkach faktycznej okupacji wojskowej. Baczną obecność w miejscach publicznych uzbrojonych lokalnych przedstawicieli jednostek nieregularnych, rosyjskich Kozaków, serbskich czetników oraz niewątpliwie należących do rosyjskich sił zbrojnych zamaskowanych „zielonych ludzików” (W. Putin przyznał ten fakt dopiero 17 kwietnia) na pewno miała zastraszający wpływ na przeciwników secesji Krymu. Na głosowanie były proponowane dwa pytania: 1. *Czy popierasz, aby Autonomiczna Republika Krymu zjednoczyła się z Rosją jako część składowa Federacji Rosyjskiej?* bądź 2. *Czy jesteś za przywróceniem Konstytucji Republiki Krym z 1992 r. oraz statusu Krymu jako części Ukrainy?*⁸⁴ (choć pierwotnie pytanie brzmiało inaczej: *Czy ARK jest niepodległa i wchodzi w skład Ukrainy na podstawie porozumień i ugód?*)⁸⁵. Wedle informacji szefa komisji Rady Najwyższej Krymu ds. Referendum M. Małyszewa frekwencja wyniosła 81,36% (podczas pierwszych wyborów po aneksji we wrześniu 2014 roku liczba ta wyniosła już

⁸⁰ C. Marxsen, *The Crimea Crisis...*, art. cyt., s. 369.

⁸¹ А.Б. Широкоград, „Непотопляемый авианосец”..., dz. cyt., s. 350-351.

⁸² А. Гольц, *Четвёртое взятие Крыма...*, art. cyt., s. 48-49.

⁸³ R. Geiß, *Russia's Annexation of Crimea...*, art. cyt., s. 448.

⁸⁴ A. Bebler, *The Russian-Ukrainian Conflict...*, art. cyt., s. 205.

⁸⁵ *Революція гідності...*, dz. cyt., s. 36.

tylko 53,61%), z czego 96,77% zagłosowało za oddzieleniem półwyspu od Ukrainy i jego przyłączeniem do Rosji.

Porażające było tempo wydarzeń: następnego dnia po referendum Krym ogłosił niepodległość i poprosił Moskwę o przyłączenie do Rosji. 18 marca został podpisany w Moskwie traktat o włączeniu Krymu i Sewastopola do Rosji; w ciągu zaledwie kilku dni została przegłosowana przez Zgromadzenie Federalne *Ustawa konstytucyjna o przyjęciu w skład Federacji Rosyjskiej Republiki Krymu i utworzeniu nowych podmiotów Federacji*, podpisana następnie przez prezydenta W. Putina⁸⁶. 18 marca wszyscy obywatele Ukrainy, mieszkający dotąd na Krymie, zostali uznani za obywateli Rosji. Ci z nich, którzy wypowiadali przyjęcie nowych paszportów, byli pozbawiani pracy, majątku oraz prawa do dalszego zamieszkiwania na terenie „nowego subiektu Federacji”. W dniach 21-22 marca operacja przejścia Taurydy została zakończona⁸⁷. 11 kwietnia na Krymie wprowadzono nową konstytucję, a 15 kwietnia Kijów oficjalnie ogłosił Krym i Sewastopol terytorium okupowanym.

2.2. Aktorzy konfliktu i ich reakcja na sytuację wokół Krymu

Jeśli próbować dokonać analizy postaw rosyjskojęzycznej części ludności półwyspu, to trzeba podkreślić niezadowolenie stanem gospodarki oraz szerzącą się korupcją w Kijowie i na wschodniej Ukrainie. Najwyraźniej *Russkije* nie chcieli być mniejszością narodową na Ukrainie (bronili się przed takim określeniem)⁸⁸, uczyć się języka urzędowego (na Krymie 72,6% mieszkańców deklarowało rosyjski jako język ojczysty⁸⁹, podczas gdy w pozostałej części Ukrainy ta liczba sięgała jedynie 29,6%⁹⁰), co zresztą skutecznie wykorzystywała propaganda rosyjska.

Ukraina stała się przedmiotem agresji z zewnątrz, ponieważ została napadnięta przez siły zbrojne sąsiedniego kraju, a następnie część jej terenu oderwano. Kijów stracił około 3% terytorium, około 5% ludności, około 3,6% PKB⁹¹. W sferze edukacji publicznej spośród 600 placówek szkolnych z ukraińskim językiem nauczania nie pozostało żadnej⁹². Tymczasowy rząd w Kijowie już 19 marca postanowił wyco-

⁸⁶ R. Geiß, *Russia's Annexation of Crimea...*, art. cyt., s. 429-430.

⁸⁷ А. Гольц, *Четвёртое взятие Крыма...*, art. cyt., s. 47.

⁸⁸ B. Wroniszewska, *Autonomiczna Republika Krymu...*, art. cyt., s. 107.

⁸⁹ A. Szeptycki, *Ukraina wobec Rosji...*, dz. cyt., s. 245.

⁹⁰ A. Jakubowski, *Struktura etniczna...*, art. cyt., s. 105.

⁹¹ A. Bebler, *The Russian-Ukrainian Conflict...*, art. cyt., s. 208.

⁹² А. Клименко, *Порушення прав людини...*, dz. cyt., s. 11.

fać swoich pracowników z anektowanego Krymu, nie decydując się na wykorzystanie armii, policji i służb zbrojnych, by bronić integralności terytorialnej, bowiem – wedle nich – pozostawała szansa na pokojowe rozwiązanie kryzysu. Bezkrwawe poddanie się Krymu geopolityczni aktorzy uznali jednak za dowód słabości Ukrainy i jej milczącą zgodę na to, że Taurida jest „rdzennie rosyjska”⁹³.

Zdecydowana większość rdzennych mieszkańców Krymu narodowości tatarskiej, mimo kuszących propozycji (stanowisko wicepremiera, dwa urzędy ministerialne, stanowiska we wszystkich resortach i strukturach, coroczna pomoc repatriantom w wysokości 22 mln dolarów amerykańskich)⁹⁴, które były składane przez lidera marginalnej partii Russkoje Jedinstwo⁹⁵ a zarazem nowego premiera Krymu S. Aksionowa (były premier A. Mohylew zadeklarował lojalność władzom w Kijowie)⁹⁶, zbojkotowała referendum i odrzuciła oficjalne wyniki głosowania. Wedle M. Dżemilowa 99% ludności tatarskiej nie uczestniczyło w głosowaniu⁹⁷. Podobnie zachowywali się etniczni Ukraińcy, którzy albo wcale nie głosowali, albo głosowali przeciwko. Aneksja Krymu spowodowała, że zdecydowanie pogorszyło się nastawienie mieszkańców pozostałej części Ukrainy do Rosji.

Jeśli chodzi o drugi podmiot, czyli Federację Rosyjską, już 1 marca Rada Federacji (izba wyższa parlamentu) jednogłośnie przyjęła wniosek prezydenta Putina o umożliwieniu wprowadzenia „ograniczonego kontyngentu wojskowego” rosyjskich sił zbrojnych na Ukrainę (83% Ukraińców potępiło wtedy tę decyzję⁹⁸). Ten akt w ewidentny sposób złamał art. 2 (4) Karty ONZ, gdzie jest napisane o powstrzymywaniu się od gróźb lub użycia siły przeciwko integralności terytorialnej państw trzecich. Ten akt złamał również *Deklarację Zasad Prawa Międzynarodowego* z 1970 roku, przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne ONZ, tekst końcowy ustawy KBWE w Helsinkach z 1975 roku⁹⁹, wspomniany w tym artykule traktat bilateralny z 1997 roku,

⁹³ J. Felsztiński, M. Stanczew, *Trzecia wojna światowa?...*, dz. cyt., s. 285.

⁹⁴ R. Szoszyn, *Czy Moskwa przekupi Tatarów?*, „Rzeczpospolita”, 13.03.2014.

⁹⁵ Podczas wyborów samorządowych w 2010 roku owa partia uzyskała 4,02% poparcia i dostała w miejscowej radzie 3 mandaty poselskie. *Революція гідності...*, dz. cyt., s. 35.

⁹⁶ P. Bajor, „Operacja Krym” – aneksja półwyspu i jej konsekwencje, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, nr 12, 2014, s. 41.

⁹⁷ R. Szoszyn, *Krym odchodzi do Rosji*, „Rzeczpospolita”, 16.03.2014.

⁹⁸ В. Фесенко, *Кризис в Украине в восприятии украинцев*, „Pro et Contra”, nr 3-4, 2014, s. 33.

⁹⁹ Е.Б. Шиховцев, *Из Хельсинкского акта*, „Деловое обозрение”, 28.06.2014.

a także wiele innych uchwał bilateralnych, jak też międzynarodowych, potwierdzających i gwarantujących suwerenność oraz integralność terytorialną Ukrainy.

Oficjalna propaganda putinowska gwooli usprawiedliwienia aktu agresji wobec sąsiada nawiązywała do prawa narodu Krymu do samostanowienia aż do secesji. Rosja powoływała się też na roszczenia historyczne: 168 lat panowania rosyjskiego vs. 60 lat ukraińskiego. Ponadto kampania z 2014 roku – mówiono – usuwała historyczną niesprawiedliwość, kiedy to Krym, „będący w sercach i umysłach ludzi nieodłączną częścią Rosji”¹⁰⁰, został od niej oderwany. Co więcej, mówiło się wprost, że Rosja ma prawo do obrony swoich obywateli na Krymie (taktyka masowego i niekontrolowanego udzielania obywatelstwa rosyjskiego była już wykorzystywana podczas wojny z Gruzją, kiedy to blisko 80% mieszkańców Osetii Południowej i Abchazji legitymowało się paszportem z rosyjskim orłem).

Kreml tak kwapił się do zajęcia Taurydy, że przedwcześnie został nawet wybity medal „Za przywrócenie Krymu”¹⁰¹, na którego rewersie oznaczono termin operacji: 20.02.2014-18.03.2014. Należy pamiętać, iż 20 lutego w Kijowie był jeszcze u władzy W. Janukowycz, a krymskie referendum stanowiło odległą perspektywę. Dlatego chociażby sam ten fakt podważa słowa prezydenta W. Putina o braku przygotowań do aneksji Krymu¹⁰². Ewentualnym wytłumaczeniem tego fenomenu może być wizyta na Kremlu w dniu 20 lutego przewodniczącego Rady Najwyższej Krymu, który w razie zaostrzenia sytuacji dopuścił wówczas możliwość odłączenia się półwyspu od Ukrainy¹⁰³.

Podczas swojego przemówienia w parlamencie 18 marca 2014 roku W. Putin wprost powiedział, że aneksja Krymu uniemożliwiła dalszą integrację Ukrainy w strukturach NATO, co było geopolitycznym uzasadnieniem kampanii wojennej¹⁰⁴.

Jeśli chodzi o trzeci podmiot – Krym i Sewastopol – referendum niepodległościowe stało w wyraźnej sprzeczności z konstytucją Ukrainy, która w art. 73 dopuszcza możliwość zmian terytorialnych na swoim terenie jedynie w wyniku ogólnonarodowego głosowania¹⁰⁵.

¹⁰⁰ R. Geiß, *Russia's Annexation of Crimea...*, art. cyt., s. 438.

¹⁰¹ Видео телеканала Интер о медали „За возвращение Крыма”, показанное 25 марта 2014 г.

¹⁰² J. Felsztiński, M. Stanczew, *Trzecia wojna światowa?...*, dz. cyt., s. 284.

¹⁰³ P. Bajor, „Operacja Krym”..., art. cyt., s. 40.

¹⁰⁴ A. Bebler, *Freezing a Conflict...*, art. cyt., s. 70.

¹⁰⁵ *Konstytucja Ukrainy*, dz. cyt., art. 73.

2.3. Ocena wyników kryzysu krymskiego

Z perspektywy historycznej należy stwierdzić, iż większość deklaracji niepodległościowych była niekonstytucyjna, poczynając od *Deklaracji niepodległości Stanów Zjednoczonych* z 1776 roku aż po *Akt niepodległości Kosowa* z 2008 roku. Akurat na ten ostatni przykład powoływał się Putin w czasie akcji w 2014 roku¹⁰⁶: w lipcu 2010 roku Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości stwierdził, że deklaracja Kosowa nie łamie norm prawa międzynarodowego¹⁰⁷.

Ludność rosyjska na Krymie nie odczuwała łamania praw człowieka. Aczkolwiek trzeba pamiętać, że w kwestii samostanowienia Krymu nie udało się uzyskać większej podmiotowości politycznej zarówno w 1954, jak i 1991 roku¹⁰⁸. Rosyjskojęzyczna większość względnie pokojowo korzystała z tego prawa już w trakcie ostatnich wydarzeń; z kolei środowiska mniejszości ukraińskiej oraz tatarskiej wyraziły poniekąd zgodę na samostanowienie narodów na półwyspie. Referendum z roku 2014, jako takie, nie naruszało prawa międzynarodowego¹⁰⁹, lecz co do zasad nie było zgodne z normami międzynarodowymi¹¹⁰. Wyników referendum nie uznały ani władze w Kijowie, ani liderzy grupy G7, ani Rada Europy wraz z Komisją Wenecką, Unią Europejską oraz NATO¹¹¹. Podobna reakcja na ten plebiscyt miała miejsce w Polsce¹¹².

Rozwiązanie Układu Warszawskiego oraz demontaż ZSRR, wedle Rosji, zachwiały równowagę w strefie euroatlantyckiej. Stąd

¹⁰⁶ V. Putin, *Address by the President of the Russian Federation. Vladimir Putin Addressed State Duma Deputies, Federation Council Members, Heads of Russian Regions and Civil Society Representatives in the Kremlin*, 18.03.2014 [on-line], <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603> [dostęp: 5.04.2016].

¹⁰⁷ International Court of Justice, *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, General List No. 141, 22 July 2010.

¹⁰⁸ А.Ю. Полунов, *Общественные организации...*, art. cyt., s. 5.

¹⁰⁹ P. Мюллерсон, *Два мира – два права? Геополитика под прикрытием законности и морали*, „Россия в глобальной политике”, t. 12, nr 2, 2014, s. 88.

¹¹⁰ C. Marxsen, *The Crimea Crisis...*, art. cyt., s. 382.

¹¹¹ K. Korostelina, *Crimean Tatars...*, dz. cyt., s. 42; Ukrainian National Chapter Staff of Transparency International, *Legitimacy of the Referendum*, „Ukrainian Revolution against Corruption Bulletin”, nr 7, 2014, s. 2.

¹¹² *Opinia Doradczego Komitetu Prawnego przy Ministerstwie Spraw Zagranicznych RP w sprawie przyłączenia Półwyspu Krymskiego do Federacji Rosyjskiej w świetle prawa międzynarodowego*, Warszawa 2014.

podejmowano próby redefinicji stref interesów w Europie¹¹³. Aneksja Krymu była surowym ostrzeżeniem dla innych republik byłego Związku Radzieckiego co do ich wyboru geopolitycznego. Tym niemniej głosowanie w ONZ pokazało znaczną izolację dyplomatyczną Moskwy wraz z brakiem akceptacji dla dotychczasowej polityki Kremla. Z drugiej strony duża grupa państw albo powstrzymała się od głosu, albo była nieobecna na sali obrad¹¹⁴.

Referendum na Krymie pod lufami karabinów nie można nazwać demokratycznym – znajdowało się tam wówczas blisko 30 000 żołnierzy rosyjskich¹¹⁵. Ponadto na Krymie nie było zachowanej neutralności władz publicznych. Mamy tu do czynienia z przymusowym wyborem pomiędzy dwiema opcjami bez szansy wyboru *statusu quo*¹¹⁶. Dodatkowo za niejasne uznać należy drugie pytanie: w 1992 roku Krym miał przecież dwie wersje konstytucji – jedna proklamowała półwysep częścią Ukrainy, inna już nie¹¹⁷. Reasumując, referendum to może zostać uznane za nielegalne, mimo że przeprowadzono je zgodnie z prawem.

Podsumowanie

Zajęcie Krymu spowodowało natężenie konfliktu na wschodzie Ukrainy, gdzie do dziś toczą się walki w regionie tzw. republik ludowych w Doniecku i Ługańsku. Zestrzelenie przez (prawdopodobnie) rebeliantów Boeinga malezyjskich linii lotniczych zaostrzyło konfrontację między UE, NATO i USA z jednej strony a Federacją Rosyjską z drugiej. Niektóre aspekty konfliktu przypominają okres zimnej wojny¹¹⁸. Ludzkie, ekonomiczne oraz polityczne koszty tej inwazji wraz z przedłużającą się okupacją terenów na wchodzie Ukrainy będą w przyszłości przeważać nad ewentualnymi korzyściami dla Rosji.

Międzynarodowe skutki agresji na Ukrainę miały też inne konsekwencje. Naruszenie przez Rosję swoich zobowiązań wobec Ukrainy zgodnie z tekstem memorandum budapeszteńskiego z 1994 roku (USA, Wielka Brytania i Rosja zobowiązały się wówczas do

¹¹³ А.Б. Широкоград, „Непотопляемый авианосец”..., dz. cyt., s. 284-285.

¹¹⁴ R. Geiß, *Russia's Annexation of Crimea...*, art. cyt., s. 430-431.

¹¹⁵ А. Гольц, *Четвёртое взятие Крыма...*, art. cyt., s. 55.

¹¹⁶ А. Р. Люсьи́й, *Крым Новорусский...*, art. cyt., s. 159.

¹¹⁷ P. Kolstø, *Russians in the Former Soviet Republics*, London 1995, s. 194.

¹¹⁸ B. Panek, *Polityka Federacji Rosyjskiej w regionie Europy, Azji i Pacyfiku*, Warszawa 2015, s. 104-106.

natychmiastowych działań w razie agresji przeciwko Ukrainie)¹¹⁹ z pewnością osłabiło postanowienie o nierozprzestrzenianiu broni atomowej, zostały też zamrożone rozmowy USA-Rosja na temat obrony i kwestii strategicznych, zmniejszyło się też poczucie bezpieczeństwa w państwach ościennych, zwłaszcza tam, gdzie liczne są organizacje prorosyjskie lub rosyjskojęzyczne, wreszcie odżyła możliwość eskalacji „zamrożonych konfliktów”.

Czemu Rosja wybrała Krym? Istnieje kilka przyczyn. Przede wszystkim na Taurydzie były już wojska Federacji Rosyjskiej, które stanowiły zaplecze dla aneksji. Po drugie, status autonomii dawał podstawy formalne do wzięcia władzy przez separatystów. Wreszcie na Krymie istniały najbardziej prorosyjskie nastroje¹²⁰.

Sankcje gospodarcze, wprowadzone przeciwko reżimowi w Moskwie, nie mają większych skutków i są szkodliwe. Wzmacniają autokratyczne rządy W. Putina, spowalniają wewnętrzne reformy oraz liberalizację gospodarki. Polityczno-prawny impas między Rosją a Ukrainą z pewnością toruje drogę kolejnym „zamrożonym konfliktom” w Europie i na świecie, podważając *status quo* oraz będąc źródłem niestabilności i poczucia braku bezpieczeństwa. Rosja natomiast, jako państwo potężne, po raz kolejny udowodniła, że nie ma potrzeby udowadniania komukolwiek na Zachodzie swoich racji bycia regionalnym hegemonem. Retoryka Moskwy, która zaczęła pojawiać się wiosną 2014 roku, wskazuje raczej na odrodzenie się ambicji Kremla w celu zjednoczenia pod swoim berłem państw tzw. *russkogo mira*¹²¹. Względy gospodarcze ustąpiły tu imperialnym, politycznym, a nawet geopolitycznym.

SERGIUSZ ANOSZKO

Kryzys krymski oczami Ukraińców i Rosjan

Streszczenie

W lutym 2019 roku minęło pięć lat od zajęcia Półwyspu Krymskiego przez Rosjan. Autor podjął próbę wieloaspektowej analizy tego

¹¹⁹ S. Pifer, *The Trilateral Process: The United States, Ukraine, Russia and Nuclear Weapons*, „Foreign Policy. Arms Control Series”, nr 6, 2011, s. 15.

¹²⁰ В. Фесенко, Кризис в Украине..., art. cyt., s. 31.

¹²¹ И.А. Зевелев, *Границы русского мира. Трансформация национальной идентичности и новая внешнеполитическая доктрина России*, „Россия в глобальной политике”, t. 12, nr 2, 2014, s. 42.

kryzysu politycznego. Artykuł został podzielony na punkty, odzwierciedlające poszczególne elementy impasu krymskiego. Najpierw ukazano analizę historyczną – miejsce i rolę Półwyspu Krymskiego po demontażu systemu komunistycznego oraz powstaniu niepodległych państw. Następnie opisano rosyjskie działania militarne na Taurydzie. Z tych wydarzeń wyprowadzono wnioski polityczne, społeczne, kulturowe.

Słowa kluczowe: aneksja, dołączenie, inwazja, Krym, okupacja, referendum, Rosja, Ukraina.

SERGIUSZ ANOSZKO

Crimean Crisis through the Eyes of Ukrainians and Russians

Abstract

In February 2019, five years passed since the Russians seized the Crimean Peninsula. The author attempts a multi-faceted analysis of this political crisis. The article is divided into chapters reflecting individual elements of the complex, not only political, Crimean deadlock. The author begins with a historical analysis of the place and role of the Crimean Peninsula after the dismantling of the communist system and the emergence of independent states. Subsequently, he methodically describes Russian military operations on Taurida drawing political, social and cultural conclusions from these events.

Keywords: annexation, attachment, invasion, Crimea, occupation, referendum, Russia, Ukraine.